

Ростецька Світлана Іванівна
Проноза Інна Іванівна

Загальноєвропейська/національна/регіональна ідентичності в політичних процесах сучасної Європи

УДК 32.323.1:323.2:314.16
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.14>

Ростецька Світлана Іванівна
доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

Поняття «Європи регіонів», яке позиціонує регіональну мережу як ключовий елемент основоположних проєктів європейського будівництва, переживає нині системну кризу, адже держави-члени не відмовилися від своїх регіонів ні з точки зору політичної спроможності, інституційного будівництва чи планування використання земель, так само, як регіони не змирилися із запереченням Європи регіонів.

Визначено, що є потреба прийняття кооперативних методів колективних дій з огляду на те, що європейський контекст повинен бути здатним заохочувати створення мереж та встановлення належної практики, поділеної між регіональним демократичним досвідом. Демократична частка, представлена регіоном, також присутня в дебатах про незалежність «мезо» утворень, таких як Каталонія та Шотландія. Ці дебати висвітлюють демократичну частку у тому сенсі, що прихильники такої незалежності дуже часто наполягають на новій формі демократичної держави, яку вони хочуть створити, яка не є центральною державою за зразком тієї, проти якої вони вкладають стільки енергії для боротьби, претендуючи на потенційний статус «держави-члена» Європейського Союзу.

Європейську модель ідентичності можна представити саме так: європейська ідентичність, наявна і досить вкорінена національна ідентичність і під нею відроджується регіональна ідентичність. Ця модель робить вкрай складним завдання політичного управління в Європі. Історичні межі регіонів в Європі часто не збігаються з межами національних держав. Каталонці і баски живуть, крім Іспанії, у Франції, угорці – в Трансильванії і Сербії, італійці – в Хорватії. Подібна ситуація створює значні труднощі у функціонуванні національних держав, але при всьому цьому конструювання європейської ідентичності було і залишається вкрай важливим і непростим у реалізації завданням, з урахуванням того, що історично ідея наднаціональної спільності на масовому рівні не сформувалася.

У сучасній Європі можна одночасно усвідомлювати свою національну приналежність каталонцем, іспанцем і європейцем або шотландцем, італійцем і європейцем, тобто визнавати всі три рівні ідентичності, що водночас не виключає можливості сперечатися про вагомість кожного рівня окремо.

Вказано, що в історії Європи суперництво і війни переважали над формами колективної поведінки. Крім регіонального рівня ідентичності, «під ним» існує ще один рівень – ідентичність мігрантів. Найсерйознішу проблему для держав ЄС являють мігранти, які приїхали з країн, що за типом культури сильно відрізняються від Європи.

Ключові слова: ідентичність, загальноєвропейська ідентичність, національна ідентичність, регіональна ідентичність, конфлікт, міграційна криза.

Вступ. Глобалізація має великий вплив на країни, а відповідно, і на регіони та безпосередньо на громадян та їхню ідентичність. Регіони можуть визначатися за культурними критеріями, відповідно до мови, діалектами або моделями соціальної комунікації або описуватися відповідно до почуттів ідентичності, пережитими громадянами і політичними акторами. Але, наприклад, почуття регіональної ідентичності в деяких регіонах Європи може і не бути зовсім і навіть там, де воно є, його політичні контексти варіювалися від потреби регіонального лобі в політиці через вимоги автономії аж до повного відділення. Регіони можуть також видаватися інституціональним поділом, що виникли в ході історії або створені зовсім недавно, і варіюватися від органів, створених для зручності державного управління, до політичних інститутів, побудованих на основі політичної діяльності. Ці різні визначення регіонів не тільки не завжди збігаються, але і можуть суперечити один одному. Їхнє ставлення до держави також

варіюється, що посилює/послаблює взаємини на рівні центр/регіон. Будь-який європейський народ без загальноєвропейської свідомості та загальноєвропейської ідентичності, де є «демос» у цьому сенсі слова. Без такої європейської національної свідомості, швидше за все, не здійсниться жодне закінчене європейське усупільнення, а державна інтеграція в своєму розвитку не зможе вийти за наявні на цьому етапі межі. Нині спостерігається формування європейської національної свідомості та ідентичності, цей процес у фазі історичного становлення. Європейська національна свідомість та ідентичність за поточних та очікуваних у доступному для огляду майбутньому суспільних відносинах однозначно є багатонаціональною свідомістю або федеративною національною свідомістю, відповідно до багатозарової державності в Європі. У цій Європі можна одночасно усвідомлювати свою національну приналежність каталонцем, іспанцем і європейцем або шотландцем, італійцем і європейцем, тобто визнавати всі три рівні тери-

торіальної належності, що водночас не виключає можливості сперечатися про вагомість кожного рівня окремо.

Результати. Одночасно зі створенням Європейського Союзу постало питання проблеми європейської ідентичності. У міру швидкого розширення списку країн, що приєдналися до Союзу, ці критерії набували все більшого значення. Проєкт європейської економічної та політичної інтеграції являє собою джерело політичних суперечностей в усіх країнах Європейського Союзу і в багатьох країнах поза його межами.

На думку Ф. Фукуями, «у сучасній Європі боротьба за ідентичність почалася із засновників Європейського Союзу Робера Шумана і Жана Монне, які розуміли, що причиною двох світових воєн, пережитих Європою, були як раз виключно етнічні визначення національної ідентичності. Як протиотруту вони і створили Європейське об'єднання вугілля і сталі, до якого увійшли Франція, Бельгія, Західна Німеччина, Італія, Нідерланди та Люксембург. Засновники ЄС свідомо намагалися послабити національну ідентичність на рівні країн-учасниць на користь «постнаціональної» європейської свідомості [1, с. 180–181].

Традиційні уявлення про межі Європи зі створенням Європейського Союзу починають впливати і на уявлення про європейську ідентичність. Над наявними до початку процесу європейської інтеграції національними ідентичностями керівництво і політичні еліти ЄС прагнуть надбудувати «європейську ідентичність». Для цього доводиться йти на певне послаблення почуття національної ідентичності. Такий процес супроводжується посиленням відчуття регіональної ідентичності.

Багатьом з нас, здається, «найкомфортніше з ідеєю традиційної національної держави. Вона лишається головним осереддям як особистої, так і колективної лояльності. Ми твердо віримо у «старі» нації не тому, що вони «реальніші» чи менш проблематичні за будь-яку іншу форму абстрактної політичної та культурної організації. Як нагадує нам Бенедикт Андерсон, нації є «уявлені спільноти», утворені за допомогою загально визнаних «нарративів», які тримають докупи розмаїті спільноти спільним зв'язком приналежності. Саме цей уявний зв'язок дає декому з нас змогу з небуденною розкутістю вболівати за одинадцятьох незнайомих нам футболістів у однакових сорочках під час їхньої гри з одинадцятьма так само незнайомими суперниками, вбраними у форми іншої барви. Це і є процес геополітичного винаходу, ритуал, який дозволяє нам абсурдно припуститися, що ці одинадцятьох людей, яких ми підтримуємо, виступають на нашу честь, від нашого імені і з нашої волі» [2, с. 10–11].

Ідею уявленої європейської спільноти, яка дала змогу із подібним завзяттям вболівати за фут-

больну команду Європи, уявити набагато складніше. Символи та гімни «європеїзму» досі невідомі, і нам забракло мови – як у буквальному сенсі, так і кажучи образно – якою можна було б висловити якесь спільне почуття «європейськості».

Країни ЄС докладають великих зусиль для формування європейської ідентичності. Вперше це поняття було зафіксоване в копенгагенській «Декларації європейської ідентичності», прийнятій у 1973 р. Основними її елементами в Декларації були названі представницька демократія, верховенство закону, соціальна справедливість, економічний прогрес і права людини. Акцентувалися також спільні інтереси, зобов'язання і спадщина європейців [3]. У Маастрихтському договорі тези копенгагенської декларації були доповнені; зокрема, там підкреслювалася важливість проведення спільної зовнішньої політики. У договорі йшлося і про повагу союзом національної самобутності країн-членів [4]. Разом із тим часом самобутність окремих країн ігнорується. Так, у 2013 р. голова Європейської ради Херман Ван Ромпей заявив, що ознакою нової Європи повинна стати ліквідація національної ідентичності. Х. Ван Ромпей виступив із закликком переосмислити сьогодення і майбутнє Євросоюзу як організації, що об'єднує безліч де-юре незалежних держав. За його словами, «постійне розширення змішує політичні і географічні ідентичності, а це своєю чергою перетворює європейський континент на універсальний будинок для всіх» [5].

Слід підкреслити, що політична інтеграція країн, що входять у Євросоюз, до цього часу не відбулася. Європейські держави не хочуть поступатися багатьма суверенними правами на користь наднаціональних структур, а останнім часом ця ситуація лише погіршується, і прикладами можуть бути перемоги на парламентських виборах у країнах Європи тих політичних сил, які орієнтовані на збереження національної та регіональної ідентичностей. Гальмує інтеграцію і різноманітність форм політичного устрою. Так, співіснують парламентські і президентські республіки, конституційні монархії. Вони розрізняються і за партійними системами, і за формами політико-територіального устрою [Див. детал: 6].

Наднаціональні структури, за винятком Європарламенту, в очах європейців не є легітимними. Члени Європейської комісії призначаються національними урядами, Рада Європи – міжурядова установа. Європарламент – єдиний інститут, який вибирається громадянами Європи, проте коло його повноважень і вплив обмежені. Всі ці інститути далекі від простих громадян, які дуже часто розглядають ці організації як технократичну бюрократію. Багато хто не сприймає систему управління ЄС як частину повсякденного життя. Відповідно, вибори до Європарламенту розглядаються

як свого роду необов'язкове доповнення до виборів національних.

На думку П. Мовчан, «європейська ідентичність продовжує формуватися, але цей процес іде досить повільно і не має лінійного характеру. Значну роль при цьому відіграє концепція європейського громадянства, введена в дію Маастрихтським договором 1992 р. та розвинута у наступних основоположних актах ЄС. У розумінні європейської ідентичності ефективним методологічним інструментарієм може виступати теорія самокатегоризації та принцип метаконтрасту, ядром яких за сучасних умов виступає Спільна зовнішня політика та політика безпеки Європейського Союзу, а також сам процес європейської інтеграції. Серед можливих напрямів зміцнення європейської ідентичності слід зазначити побудову спільних символів, актуалізацію історичної пам'яті, посилення каналів комунікації у публічній сфері, зростання мобільності робочої сили та міждержавного обміну студентів, інтенсифікація кооперації та взаємодії між суб'єктами науково-культурної та підприємницької діяльності» [7].

Але кількість євроскептиків у країнах Європи збільшується. Вибираючи між своєю країною і Європою загалом, більшість європейців ставить на перше місце національний компонент, тобто вони вважають себе перш за все громадянами своєї держави. В ході такого обстеження респондентам було запропоновано відповісти на питання, ким вони бачать себе в найближчому майбутньому: громадянами своєї держави; громадянами своєї держави і європейцями; європейцями і громадянами своєї держави; тільки європейцями. Лише 3% відповіли, що бачать себе європейцями, тоді як 38% – тільки громадянами своєї держави. Серед прихильників змішаних форм самоідентифікації перші також виявилися в явній меншості: лише 7% опитаних бачили себе в найближчому майбутньому європейцями і громадянами своєї держави. Навпаки, 49% поставили на перше місце приналежність до своєї держави» [8].

Процеси глобалізації та трансформації у сучасному світі, безсумнівно, «порушують традиційні форми ідентичності, ставлять під сумнів суб'єктивні відчуття самоідентичності людини та етносів, що були сформовані в межах колишніх традицій. Особливо гостро це проявляється у відношенні до проблеми ідентичності представників локальних груп, етнічних, релігійних, культурних меншин. Попереднє відчуття ними власного «я», яке забезпечувалося колишніми формами ідентичності, занепало. Стався розрив у наступності, коли руйнування одного типу ідентичності передбачає компенсацію ідентичністю іншого типу. Саме відсутність механізму наступності ідентичності стало супроводжуватися відчуттям внутрішнього дискомфорту і тривоги, що реалізуються у формах закри-

тості і посилення ізоляціоністських тенденцій. Ізоляціонізм, своєю чергою, активізував тенденції до зворотної локалізації культури і традицій, способу життя, думок і норм поведінки людей» [9, с. 89].

Глобалізація, так само, як і індивідуалізація свідомості, що відбувається нині, ведуть до того, що європейці все менше пов'язують свої інтереси і потреби з розвитком держави, в якій вони живуть. Проте вона продовжує відігравати велику роль, в її розпорядженні залишаються основні механізми соціалізації особистості, перш за все система освіти. Тому не дивно, що національна самоідентифікація, як і раніше, цементує європейські країни. Відданість нації державі визначається трьома основними моментами: відчуттям того, що нинішнє покоління продовжує справу попередніх поколінь, загальною пам'яттю про колективну історію країни, а також почуттям загальної долі. Історичний досвід показує, що ці елементи об'єднують нації і дозволяють їм витримувати важкі випробування.

Аналіз наукових доробок з питань глобалізації дає змогу виділити два основні, що не виключають один одного, лейтмотиви.

По-перше, глобалізація 1: світ одночасно і зменшується, і збільшується, і обидва процеси взаємопов'язані. Зменшенню світу придумуються метафори: «просторово-тимчасове стиснення» Д. Харві [10]; «Кінець географії» Р. О'Брайана [11]. До переліку факторів «стиснення» досить часто відносять подорожі, електронні ЗМІ, капіталістичну інтеграцію. Збільшення світу аргументується тим, що малі, локальні світи повсякденного життя виявляються все тісніше і багатосторонньо пов'язаними з більшим світом. Наприклад, до факторів, що сприяють розсуванню кордонів, часто відносять туризм, споживання, комунікацію, потоки різного роду ресурсів. Звичайно, що всі ці фактори перебувають у системному взаємозв'язку.

По-друге, глобалізація – у світі одночасно йдуть два процеси: уніфікація і диверсифікація. Уніфікація є рисою епохи модерну: уніфікуються речі, місця, процедури, інститути. Диверсифікація – риса епохи постмодерну: диверсифікуються люди, об'єкти, практики, думки.

Отже, ці два трактування тісно пов'язані один з одним, але центральним моментом для обох трактувань глобалізації є те, що люди дізналися, що живуть у глобальному, а не локальному світі [12, с. 57].

Більшість дослідників глобалізації сходяться на думці, що глобальні процеси впливають не тільки на суспільство загалом, але і на індивіда. І одним з таких наслідків глобалізації можна назвати кризу ідентичності. Ідентичність насамперед пов'язана з процесом позначення індивідом себе як члена однієї або декількох соціальних груп. Найважливішим інструментом здійснення соціальної ідентичності є процес соціальної категоризації, в ході

якого індивід впорядковує своє соціальне оточення в термінах виявлення різних груп (категорій), переміщення себе в одну з них (власне процес ідентифікації) і ототожнення з нею (досягнення ідентичності).

Доцільно розглянути аргумент на користь того, що глобалізація руйнує ідентичності. До ери глобалізації існували локальні, автономні, цілком певні і міцні зв'язки між географічним місцем і культурним досвідом. Ці зв'язки становили «культурну ідентичність» індивіда і спільноти. Ідентичність була чимось, що у людей просто «існувало» в їхньому житті, традиційне довге перебування в такому місці, відчуття нерозривного зв'язку з минулим. Ідентичність, як і мова, була не просто вираженням території, культури, вона була свого роду колективним надбанням локальних спільнот. Але виявилось, що ідентичність тендітна, вона потребує захисту. У різноманітті та дискретності світу глобалізація знищила різні культури, руйнуючи стабільні локальні спільноти, приводячи до переміщення народів, приносячи рухому ринком гомогенізацію культурного досвіду, стираючи тим самим відмінності між культурами, які становили ідентичності. Хоча вважається, що глобалізація передбачає загальний процес втрати культурних відмінностей, деякі культури і традиції перенесли цей процес краще, інші гірше.

У науковій літературі, присвяченій аналізу ідентичності, не важко знайти незгоду авторів з думкою, що ідентичність є жертвою глобалізації. Наприклад, М. Кастельс присвятив цілий том свого знаменитого аналізу «Інформаційної епохи» постулату, що «наш світ і наше життя формуються протидіючими процесами розвитку глобалізації та ідентичності». Згідно із Кастельсом, основна особливість неприйняття влади глобалізації полягає в «широкій і потужній демонстрації колективної ідентичності ... виявляється в культурній своєрідності і контролі народу над своїм життям і навколишнім середовищем» [13, с. 137]. Тут ідентичність простежується як сила локальної культури, яка чинить опір – нехай навіть неорганізований і часом політично реакційний – як відцентрована сила капіталістичної глобалізації.

Цей погляд на «силу ідентичності» може розділяти будь-хто з тих, хто спостерігає за стрімким зростанням соціальних рухів на захист позицій ідентичності (руху за права жінок, релігійні, етнічні, національні рухи). Вплив глобалізації стає питанням взаємодії інституційно-технологічного фактора як стимулу до глобалізації, з «локалізуючими» силами, які виступають як противага. Прагнення до «глобалізації» поєднує у собі логіку капіталістичної експансії зі швидким розвитком засобів масової комунікації. Але цьому прагненню протистояють різні процеси і практики, що відображають різні ступені «локальності», такі як рух на захист локальної,

етнічної, культурної ідентичності. Детериторіалізуюча сила глобалізації зустрічає опір у формі того, що М. Білліг [14, с. 2] назвав «банальним націоналізмом» – постійне, рутинне ствердження своєї національної приналежності, особливо в засобах масової інформації, яке спонсорується розвиненими національними державами.

Звичайно, не можна заперечувати того, що глобалізація по-різному ставить під загрозу здатність національних європейських держав підтримувати ексклюзивність своєї ідентичності, а також здатність незалежно управляти своєю економікою на глобальному ринку. Наприклад, складності і напруженості у відносинах зумовлені багатоетнічним складом товариств і викликані глобальними народними рухами – постійна риса всіх сучасних національних держав.

У цьому контексті доцільно розглянути проблематику створення національних держав і причинно-наслідкові зв'язки для країн Європи, що пояснюють як і тяжіння до європейської ідентичності, так і до проявів сепаратизму.

З моменту виникнення двох перших сучасних національних держав США (внаслідок національного сепаратизму) і Франції (внаслідок національного перетворення держави) в дусі суверенітету народу в 1789 році і останнього династично-імперіального перетворення Європи в 1795 році і 1814–1815 роках державний порядок Європи, дотримуючись принципу національної держави і національності, повністю змінився, пройшовши загалом шість фаз. Між цими фазами місцями відбувалися лише невеликі зміни в порядку держав. У 1815 році в Європі існувало 12 великих держав. Німецький і Швейцарський союзи держав, а також італійський комплекс держав, загалом 81 держава. Дві з 12 великих держав належали Німецькому союзу: Австрія і Пруссія. З формальної точки зору всі національні держави утворилися спочатку з переднаціональних держав, причому з територіальної точки зору тут є три варіанти. Існування в 1815 році, за винятком Франції, переднаціональні держави продовжували існувати принаймні у своєму територіальному ядрі, але в наступні століття вони в ході революцій або внаслідок багатьох реформ були внутрішньо перетворені з княжих на національні держави, або вони були об'єднані, або відділені, причому як об'єднання держав, так і їх відділення також пов'язане з внутрішнім перетворенням на національну державу.

Часто цитована історична схема створення національної держави Теодора Шидера, що виділяє національно-революційне і національно-демократичне перетворення держав у Західній Європі, про об'єднання держав у Центральній Європі і відділення держав у Східній Європі, хоча і правильна в загальних рисах, але не дає повністю задовільних відповідей щодо дійсного панування принципу

поділу держав у всій Європі, за винятком Іберського півострова і Центрально-Західної Європи.

Західні національні держави ще довго після цього часу залишалися центрами колоніальних імперій і лише після Другої світової війни дійсно стали національними державами. І сьогодні фактично за століття, а в деяких випадках і менше, національні держави постали перед новими викликами, і основний із них – це глобалізація.

Справді, глобалізація має великий вплив на країни, а відповідно, і на регіони та безпосередньо на громадян та їхню ідентичність. Регіони можуть визначатися за культурними критеріями, відповідно до мови, діалектами або моделями соціальної комунікації або описуватися відповідно до почуттів ідентичності, пережитими громадянами і політичними акторами. Але, наприклад, почуття регіональної ідентичності в деяких регіонах може і не бути зовсім і навіть там, де воно є, його політичні контексти варіюються від потреби регіонального лобі в політиці через вимоги автономії аж до повного відділення. Регіони можуть також видаватися інституціональним поділом, що виникли в ході історії або створені зовсім недавно, і варіюватися від органів, створених для зручності державного управління, до політичних інститутів, побудованих на основі політичної діяльності. Ці різні визначення регіонів не тільки не завжди збігаються, але і можуть суперечити один одному. Їхнє ставлення до держави також варіюється.

У науковій теорії побутують дві протилежні концепції. Перша із них вважає регіони включеними в національну економічну, соціальну і політичну системи. Слід відзначити, що у дослідженнях регіоналізму використовували перспективу центру/периферії для аналізу цих відносин, вважаючи регіони залежними від домінуючого центру або підлеглими йому. Інші концепції розміщують регіон у рамки континентальної системи і глобального ринку або навіть розуміють його як щось, що ставить під сумнів державу як структуру ідентичності і діяльності.

В ієрархії переваг європейців регіональна самоідентифікація поступається національній зовсім небагато, це представлено в одному із досліджень, що 91% жителів ЄС прив'язані до своєї країни, а 88% – до свого міста або селища; стільки ж – до своєї провінції (попутно зауважимо, що в цій низці відповідей прихильність до Євросоюзу висловили тільки 48% респондентів.) За середньостатистичними показниками ховаються серйозні відмінності. Найбільшою мірою прив'язані до своєї країни ніж до міста, селища або провінції мальтійці (95% проти відповідно 78 і 77), французи (92% проти 79 і 82), голландці (83% проти 70 в обох випадках), данчани (98% проти 87 і 71) і шведи (94% проти 85 і 80). Майже порівну або порівну розподіляються ці показники серед австрійців (94% проти 93 в обох

випадках), поляків (96% проти 95 в обох випадках), хорватів (91% проти 90 в обох випадках) і греків (у всіх випадках 94%). Таким чином, виділяється група держав, громадяни яких вважають за краще регіональну ідентичність національній. Так, частка іспанців, які найбільшою мірою відчувають спільність зі своєю країною, становить 85%, а з містом, селищем чи провінцією відповідно 91% і 87. Так само і з італійцями (86% проти 90 і 87), румунами (90% проти 93 і 92), чехами (85% проти 86 в обох випадках) [15].

На думку Ю. Узун, «сьогодні в ЄС простежуються такі тенденції: 1) з одного боку, популярність ідеї створення «Європи регіонів» втрачає прихильників через зростання кризових явищ в економіці, через конкуренцію, міграційну кризу, зростання національного популізму, націонал-соціалізму та націонал-протекціонізму в країнах ЄС. Проявом тенденції є боротьба за кваліфіковану та етнічно-близьку робочу силу та небажання приймати мігрантів за квотами, запропонованими Єврокомісією ЄС. Замість ідеї мереживості простору зростають ідеї мережевоцентричності простору, а тому відбувається конкуренція центрів мережевої структури; 2) з іншого боку, зросла популярність та доступність користування преференціями, які надає подвійне та множинне громадянство в умовах єдиного наднаціонального ринку праці; 3) третя тенденція пов'язана зі зростанням субрегіональної та регіональної просторової реструктуризації, що пов'язується зі зростанням політичної активності окремих регіонів у країнах ЄС (Каталонія, Шотландія, Венето та ін) [16, с. 100].

У XXI столітті стає актуальним повернення до питання Європи регіонів, яка постала з початком європейської інтеграції, але наразі доцільно розглядати це питання в теорії уже неорегіоналізму, що висунув гіпотезу про Європу регіонів, згідно з якою європейське будівництво поступово ґрунтуватиметься на більшій участі регіонів у багаторівневому управлінні, що характеризує процес прийняття рішень у межах ЄС. Це багаторівневе управління ґрунтується на постійних процедурах переговорів та координації, необхідних між різними рівнями органів влади, присутніми за столом, щоб європейська «машина» запрацювала.

Таким чином, перспектива очікуваного зміцнення регіональної влади, що впливає з їх нової економічної значимості, визнання їх європейськими інституціями та процесу передачі компетенції в межах держав. Однак, незважаючи на певну емпіричну та теоретичну актуальність, зокрема в контексті Європейського Союзу, неорегіоналізм має певні межі. На евристичному рівні це залишається дуже полісемічним поняттям, яке відноситься до самої полісемії терміна «регіон», і залежно від наукових галузей це поняття може стосуватися різних масштабів [17].

У рамках розділеної лояльності європейців їхня національна ідентифікація все більше конкурує з ідентифікацією регіональною, відданістю своїй «малій батьківщині». У Європі традиційно високий рівень розвитку регіональної самосвідомості, особливо в поліетнічних країнах з федеративним типом державного устрою. У свідомості багатьох європейців загальнонаціональна ідентичність співіснує з регіональним патріотизмом. Так, для німців самоідентифікація з конкретною землею або містом значить більше, ніж з усією німецькою нацією. В іспанській державі автономій, що являє собою унітарну державу з елементами федералізму, в міжгрупових відносинах особливо значущий рівень конкретного регіону. Національність тут отожднюється саме з регіоном [18].

Так, в Італії, і особливо в Іспанії, існує серйозна небезпека того, що регіональні рухи зажадають перекроювання державних кордонів або, як мінімум, більшої федералізації з фактичною незалежністю від центру.

У Франції регіональний сепаратизм поки менше дає про себе знати, проте якщо піде мова про створення нової парадигми внутрішньоєвропейських відносин, він теж може зіграти свою роль.

Навіть у разі збереження нинішньої динаміки сепаратистські рухи на Півдні Європи стають з кожним роком усе активнішими. Правда, останніми роками вони в основному відмовилися від збройної боротьби, але це може бути пов'язане і з надіями отримати свою незалежність мирним шляхом.

Що ж стосується прикордонних суперечок між Іспанією і Португалією або Іспанією і Великобританією, то після входження цих держав до Європейського Союзу вони загалом втратили актуальність.

Разом із тим в Ельзасі і Паданії досить сильний євроскептицизм, пов'язаний насамперед з бажанням відгородитися від іммігрантів з країн третього світу. Майбутнє покаже, чи зможе він поєднуватися з «Європою регіонів».

Тривалі спроби розвивати демократичні практики в рамках ЄС ставлять багато питань, які торкаються взаємин між трьома рівнями ідентичності. Справа в тому, що, крім регіонального рівня ідентичності і «під ним», існує ще один рівень – ідентичність мігрантів. Мігрантів у ЄС можна розділити на «зовнішніх» і «внутрішніх». Зовнішні мігранти – це люди, які приїхали до країн ЄС переважно з інших континентів – з Африки і Азії. Внутрішні мігранти – це люди, які змінили країну проживання всередині ЄС. До останніх розширень ЄС внутрішні мігранти не створювали незручностей для країн свого нового проживання. Зараз, внаслідок економічної міграції, внутрішня міграція стає проблемою. Однак найсерйознішу проблему для держав ЄС являють мігранти, які приїхали з країн, що за типом культури сильно відрізняються від Європи. Їхня присутність у Старому Світі кидає виклик не тільки почуттям [19].

Центральною проблемою є проблема побудови «нової ідентичності» в умовах існування неоформленого, «розчиненого» або «розподіленого» соціального суб'єкта. Саме таким суб'єктом є мігранти, етнічні та релігійні меншини. З точки зору демократичної теорії проблема тут одна – як сприяти формуванню нового суб'єкта соціальних відносин на основі демократичних принципів.

Два основні виміри цінності, згідно з якими можна розписати проекти європейськості, це континуум дії – символи та залучення-вилучення. У тому першому вимірі Європа може бути наслідком різного роду дій, насамперед політичних і економічних, або теж явищем, що спирається на загальності й цінності певних символів, що проявляється в показі європейської традиції й культури. Це перше становище міцно пов'язує Європу з Європейським Союзом, який є політичною ініціативою, що сильно спирається на економічні зв'язки. Поліос дій є ближчим до унійної та зовнішньої інтерпретації; поліос символів – до загальнокультурної й релігійної [20]. Здається, що той вимір можна поглиблювати через залучення в нього другого континууму матеріальні цінності (наприклад, добробут) – ідеальні цінності (наприклад, релігію). Тоді можна завважити, що найбільш крайній характер мають зовнішній проєкт для активістичного та релігійний для символічного трактування Європи.

На фоні глобалізації в 90-х роках ХХ ст. стали помітні значні соціальні і політичні резерви інокультурних, особливо іммігрантських діаспор, які відтворили форму «альтернативної глобалізації» – транснаціональні соціальні і економічні мережі, що функціонують від імені культурних меншин, які захищають їхню культурну специфіку, соціальні традиції і політичні інтереси. Вони виходять з того, що ідентичність є засобом згуртування населення, яке відчуває економічну і соціальну нерівність. Ця третя «хвиля ідентифікації» призвела до критики мультикультуралізму як державної стратегії і закріплення його як ідеологічного підґрунтя для меншинних рухів уже в європейських країнах [21, с. 100].

Міграція є одним з найважливіших чинників розвитку світової економіки, а в країнах ЄС вона відіграє особливу роль через старіння населення в європейських країнах і потреби в залученні робочої сили з третіх країн. Так, темпи зростання народжуваності в південно-середземноморських країнах становили у середині 2000-х рр. 2,8% у рік, а в країнах ЄС – тільки 0,4%. За співвідношенням припливу мігрантів до корінного населення Європа посідає перше місце у світі. Щорічний приплив іммігрантів до країн ЄС у 90-ті роки становив 0,5–1,0 млн чоловік, але починаючи з 2000 р. досяг 1,5–2,0 млн, це було пов'язано насамперед з розширенням Євросоюзу на схід. До 2050 року

чисельність працездатного населення в Європі знизиться на 18%, а частка населення віком старше 65 років збільшиться до 60%. До того ж європейці не погоджуються на низькокваліфіковану роботу, і потреба в іноземній робочій силі буде зростати.

Відповідно до цього Європейський Союз у грудні 2005 р. прийняв «План політики у сфері легальної міграції». У ньому пропонувалось удосконалити законодавство щодо внутрішніх міграцій через прийняття чотирьох нових директив щодо в'їзду та проживання висококваліфікованих і сезонних робітників, стажерів і працівників корпорацій, створення Європейського порталу з мобільності працевлаштування (EURES), Європейської мережі з міграції (EMN) та ін. [22, с. 125].

Також він регламентував умови прийому трудових мігрантів з третіх країн, включаючи видачу їм «зелених карт» (green paper) для проживання на території ЄС і можливість отримання громадянства в деяких європейських країнах. Чіткіше основні цілі та напрями міграційної політики були сформульовані Єврокомісією в грудні 2007 р. У жовтні 2008 р. з ініціативи Франції було підписано Європейський Пакт про імміграцію та політичний притулок, який визначив основні підходи до європейської імміграції та «Дорожню карту» для здійснення цієї ініціативи. Вона складається з таких пріоритетних напрямів, як: легальна міграція та інтеграція, європейська система надання політичного притулку, контроль над нелегальною міграцією, ефективний контроль на кордоні.

У 2004 р. Європейська комісія створила Програму Енея, щоб спростити співпрацю у сфері міграції, особливо депортацію нелегальних мігрантів. Економічні стимули програми були очевидні й виконували поставлені завдання щодо зменшення потоку мігрантів у ЄС, але нелегальні мігранти все одно підлягали депортації, хоча й частина програми стосовно мігрантів всіляко сприяла захисту їхніх інтересів.

Загалом, пріоритетними напрямами міграційної політики ЄС є управління кордоном і повернення нелегальних мігрантів на батьківщину, конвергенція практики держав-членів щодо зміцнення спільного європейського режиму надання притулку, розподіл обов'язків та забезпечення приймання біженців з подальшим їх розселенням серед країн-членів ЄС [23, с. 78].

Війна в Україні спричинила найбільшу міграцію в Європі після Другої світової війни. 4 березня Рада ЄС одногосно ухвалила виконавче рішення про введення тимчасового захисту у зв'язку з масовим в'їздом людей, які втікають з України через війну.

Тимчасовий захист – це надзвичайний механізм. Він може бути застосований тоді, коли є масовий наплив людей. Цей механізм має на меті забезпечити негайний та колективний (тобто без необхідності розгляду індивідуальних заяв) захист

переміщених осіб, які не мають змоги повернутися до країни їх походження. Мета полягає в тому, аби послабити тиск на національні системи надання притулку та дозволити переміщеним особам користуватися гармонізованими правами в усьому Євросоюзі. Це – права на проживання, доступ до ринку праці та житла, медичну допомогу та доступ до освіти для дітей [24].

Ухвалене рішення активує тимчасовий захист на початковий період у один рік. Цей період може автоматично продовжуватися на шість місяців, до одного року максимум. Європейська Комісія може запропонувати Раді ЄС продовжити тимчасовий захист ще на один рік. Європейська Комісія також може запропонувати припинення тимчасового захисту в разі, якщо ситуація в Україні дозволить безпечно та тривале повернення. Термін дії директиви подовжено ще на один рік, а кількість громадян України, що стали біженцями у Європі, становить 7,785,514 осіб, зареєстрованими для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі є 4, 460867 громадян України [25].

У рамках цього рішення Європейська Комісія координує співпрацю та обмін інформацією між країнами-членами. Зокрема, йдеться про моніторинг можливостей прийому та виявлення необхідності додаткової підтримки. Агенції ЄС, у тому числі Frontex, агенція ЄС з питань притулку та Європол, можуть надавати подальшу оперативну підтримку на прохання країн-членів. Тому, враховуючи безпрецедентну кількість громадян України, постає актуальним питання і взаємовпливу ідентичностей, і яким чином це відобразиться на політичному просторі країн Європи.

У рамках політики запрошення мігрантів народилася і політика визнання прав за колективними суб'єктами – етнічними, конфесійними, мовними на іншими групами. Розумілося, що така політика, з одного боку, має допомогти інтегрувати мігрантів у нове середовище, з іншого – захистити «корінні» групи від культурного та соціального втручання. В епоху постмодерну дискусія про вектор розвитку нації-держави і про впливи культурних чинників на консолідацію політичної нації стала актуальною для більшості європейських країн. Насамперед вона знайшла відображення у соціальній політиці таких колишніх колоніальних держав, як Великобританія і Нідерланди. Саме в цих строкатих за етнічним складом країнах мультикультуралізм став принципом соціальної та культурної політики держави. Великобританія являла приклад втілення моделі «жорсткого» мультикультуралізму», який передбачає широку систему заходів з підтримки національних меншин з метою збереження ними самобутності, культури, традицій і звичаїв. Така модель, як відомо, зумовлює мозаїчність і геттоїзацію суспільства, заперечує інтеграцію як закамурфльований засіб асиміляції [24, с.106].

Висновки. Отже, на початку XXI ст. нація – держава у свідомості європейців, як і раніше, залишається вищим ступенем політичного життя. Разом з тим помітно посилюється регіональна самоідентифікація, в тому числі в її сепаратистських різновидах. На шляху ж поширення наднаціональної, загальноєвропейської самоідентифікації виникає безліч перешкод. У конкуренції національної, регіональної та наднаціональної самоідентифікації основним суперником національно-державної самоідентифікації є регіональна. Жителям континенту ближче ідея «Європи регіонів», ніж ідея «єдиної європейської нації». Ускладнення ситуації на континенті в етнічному, расовому та релігійному аспектах підточує культурно-цивілізаційну гомогенність західних суспільств і стає потужною перешкодою на шляху формування європейської ідентичності. Мігранти, біженці, тимчасово переміщені особи, прихильні цінностям і життєвим нормам незахідних цивілізацій, перетворюються на провідників іншокультурного впливу. При цьому ступінь їхньої адаптації на «новій батьківщині» різний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Ідентичність: Стремление к признанию и политика неприязни. / Пер. с англ. Киев : Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.
2. Геффернен Майкл. Значення Європи. Географія та геополітика. / Пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. 464 с.
3. Declaration on European Identity. URL: http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html (дата звернення: 12.08.2022).
4. Treaty on European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M.html#000100001> (дата звернення: 10.08.2022).
5. Скороход Ю. Самоідентифікація європейців. URL: <http://euroinfo.tv/?p=20764> (дата звернення: 16.09.2022).
6. Ростецька С.І. Модель європейської ідентичності. *Науковий журнал "Politicus"*. 2018. № 4. С. 64–68.
7. Мовчан П. Теоретичні підходи щодо формування європейської ідентичності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9, 2015. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=891> (дата звернення: 18.08.2022).
8. Eurobarometro del Parlamento Europeo. A un año de las elecciones europeas de 2016. Op. cit. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 11.08.2022).
9. Ростецька С.І. Глобалізація як фактор впливу на формування й збереження регіональної та локальної ідентичності. *Науковий журнал "Politicus"*. 2017. № 6. С. 87–90.
10. Harvey D. *The Condition of Postmodernity*. Oxford : Blackwell, 1989. 370 p.
11. O'Brian R. *Global Financial Integration: The End of Geography*. London : Chatham House; Pinter, 1992. 128 p.

12. Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London : Sage, 1992. 211 p.

13. Castells M. *The Power of Identity*. Vol. II of *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford, 1997. 538 p.

14. Billig M. *Banal Nationalism*. London, 1995. 200 p.

15. Eurobarometro del Parlamento Europeo. *A un año de las elecciones europeas de 2016*. Op. cit. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (Дата звернення 11.08.2022)

16. Узун Ю. Глобалізм vs націоналізм vs регіоналізм: регулювання подвійного та множинного громадянства. *Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика : збірник наукових праць*. Київ–Тернопіль. 2015. Вип. III. Матеріали третьої міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 листопада). 2017. В 2-х ч. Ч. 1. 327 с.

17. Fawn R. (dir.). *Globalising the Regional, Regionalising the Global*, Cambridge University Press. 2009. 261 p.

18. Самоідентифікація європейців. URL: http://www.pollawlife.com.ua/2015_06_02_archive.html (дата звернення: 21.08.2022).

19. Wheeler S. *The New Regionalism. Key Characteristics of an Emerging Movement*. *Journal of the American Planning Association*, 2002. Vol. 68, No. 3–19.

20. Вояковський Д. *Ментальні кордони в Європі без Європи*. Київ : Ніка-Центр, 2012. 320 с.

21. Соколов О.М. *Феномен мультикультуралізму в політичному процесі: соціальні технології та державні стратегії* : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2018. 199 с.

22. Оврамець М.А. Діяльність керівних органів ЄС у сфері контролю міграцій. *Проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 7. С. 122–142.

23. Священко З. *Міграційна політика Європейського Союзу щодо країн Північної Африки*. *Європейські історичні студії*. 2019. № 3. С. 67–83.

24. Council of the European Union. *PRESS RELEASE*. 216/22 Brussels, 4 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54715/ukraine-council-unanimously-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war.pdf>

25. *Ukraine refugee situation*. *Operational data portal*. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.201241771.443823754.1667994306-2125245867.1664361227 (дата звернення: 20.09.2022).

REFERENCES:

1. Fukuyama, F. (2020). *Identichnost: Stremlenie k priznaniyu i politika nepriyatiya*. / Per. s anh. Kyev: Alpina Pablisher. 256 s.
2. Heffernen Maikl. (2011). *Znachennia Yevropy. Neohrafiia ta heopolityka*. / Per. z anhl. Kyiv: DUKh I LITERA, 2011. 464 s.
3. Declaration on European Identity. Retrieved from: http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_sopenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html (Last accessed: 12.08.2022).
4. Treaty on European Union. Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M.html#000100001> (Last accessed: 10.08.2022).

5. Skorokhod, Yu. Camoidentyfikatsiia yevropeitsiv. Retrieved from: <http://euroinfo.tv/?p=20764> (Last accessed: 16.09.2022).
6. Rostetska, S.I. (2018). Model yevropeiskoi identychnosti. Naukovyi zhurnal «Politicus». No. 4. S. 64–68.
7. Movchan, P. (2015). Teoretychni pidkhody shchodo formuvannia yevropeiskoi identychnosti. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 9. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=891> (Last accessed: 18.08.2022).
8. Eurobarometro del Parlamento Europeo. (2016) A un año de las elecciones europeas de 2016. Op. cit. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu> (Last accessed: 11.08.2022)
9. Rostetska, S.I. (2017). Hlobalizatsiia yak faktor vplyvu na formuvannia y zberezhennia rehionalnoi ta lokalnoi identychnosti. Naukovyi zhurnal «Politicus». No. 6. S. 87–90.
10. Harvey, D. (1989). The Condition of Postmodernity. Oxford: Blackwell. 370 r.
11. O'Brian, R. (1992). Global Financial Integration: The End of Geography. London: Chatham House; Pinter. 128 r.
12. Robertson, R. (1992). Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage, 1992. 211 p.
13. Castells, M. (1997). The Power of Identity. Vol. II of The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford. 538 p.
14. Billig M. Banal Nationalism. London, 1995. 200 p.
15. Eurobarometro del Parlamento Europeo. (2016) A un año de las elecciones europeas de 2016. Op. cit. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu> (Last accessed: 11.08.2022).
16. Uzun, Yu. (2017). Hlobalizm vs natsionalizm vs rehionalizm: rehuliuвання podviinoho ta mnozhynnoho hromadianstva. Rehionalna polityka: istoriia, polityko-pravovi zasady, arkhitektura, urbanistyka: zbyrnyk naukovyih prats. Kyiv–Ternopil: 2015. Vyp. III. Materialy trietoi mizhn. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 22–23 lystopada). V 2-kh ch. Ch. 1. 327 s.
17. Fawn, R. (dir.). (2009). Globalising the Regional, Regionalising the Global, Cambridge University Press. 261 r.
18. Samoidentyfikatsiia yevropeitsiv (2022). Retrieved from: http://www.pollawlife.com.ua/2015_06_02_archive.html (Last accessed: 21.08.2022).
19. Wheeler, S. (2002). The New Regionalism. Key Characteristics of an Emerging Movement. Journal of the American Planning Association. Vol. 68. No. 3–19.
20. Voiakovskiy, D. (2012). Mentalni kordony v Yevropi bez Yevropy. Kyiv: Nika-Tsentr, 320 s.
21. Sokolov, O.M. (2018). Fenomen multykulturalizmu v politychnomu protsesi: sotsialni tekhnolohii ta derzhavni stratehii: dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.02 "Politychni insytuty ta protsesy". Odesa, 199 s.
22. Ovrants, M.A. (2013). Diialnist kerivnykh orhaniv YeS u sferi kontroliu mihratsii. Problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Vyp. 7. S. 122–142.
23. Sviashchenko, Z. (2019). Mihratsiina polityka Yevropeiskoho Soiuzu shchodo krain Pivnichnoi Afryky. Yevropeiski istorychni studii. No. 3. S. 67–83.
24. Council of the European Union. (2022). PRESS RELEASE. 216/22 Brussels, 4 March 2022. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/media/54715/ukraine-council-unanimously-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war.pdf>.
25. Ukraine refugee situation. (2022). Operational data portal. Retrieved from: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.201241771.443823754.1667994306-2125245867.1664361227 (Last accessed: 20.09.2022)

Pan-European/national/regional identities in the political processes of modern Europe

Rostecka Svitlana Ivanivna

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine

The concept of "Europe of regions" – which positions the regional network as a key element of the fundamental projects of European construction – is currently experiencing a systemic crisis, because the member states have not given up on their regions, neither in terms of political capacity, institution building or land use planning, just like the regions did not come to terms with the denial of the Europe of the Regions.

It is determined that there is a need to adopt cooperative methods of collective action, given that the European context should be able to encourage the creation of networks and the establishment of good practices shared between regional democratic experiences. The democratic stake represented by the region is also present in the debate on the independence of "meso" entities such as Catalonia and Scotland. These debates highlight the democratic stake in the sense that proponents of such independence very often insist on a new form of democratic state that they want to create, which is not a central state along the lines of the one against which they invest so much energy to fight, claiming the potential status of "member states" of the European Union.

It is possible to present the European model of identity as follows: European identity, an existing and fairly rooted national identity, and under it a reborn regional identity. This model makes political management in Europe an extremely difficult task. The historical boundaries of regions in Europe often do not coincide with the boundaries of national states. Apart from Spain, Catalans and Basques live in France, Hungarians in Transylvania and Serbia, Italians in Croatia. Such a situation creates significant difficulties in the functioning of national states, but despite all this, the construction of European identity was and remains an extremely important and difficult task, given that historically the idea of a supranational community has not been formed on a mass level.

In today's Europe, it is possible to be simultaneously aware of one's national belonging as Catalan, Spanish and European or Scottish, Italian and European, that is, to recognize all three levels of identity, while at the same time not excluding the possibility of arguing about the importance of each level separately.

It is indicated that in the history of Europe, rivalry and wars prevailed over forms of collective behavior. In addition to the regional level of identity "underneath" there is another level – the identity of migrants. The most serious problem for the EU states is represented by migrants who came from countries that are culturally very different from Europe.

Key words: identity, pan-European identity, national identity, regional identity, conflict, migration crisis.